

DISCURSUL PRESEI CULTURALE. TERMINOLOGIA FILOSOFICĂ

LILIANA HOINĂRESCU

Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
lilianahoinarescu@gmail.com

Cuvinte-cheie: *discurs, presă culturală, terminologie filosofică, ethos, elitism, obiectivare, ironie.*

Keywords: *discourse, cultural journalism, philosophical terminology, ethos, elitism, objectiveness, irony.*

1. INTRODUCERE

Ne propunem să evidențiem un caz particular al relației dintre lexicologie și pragmatică, analizând valorile contextuale specifice pe care terminologia filosofică le capătă în discursul presei culturale. Prin *presă culturală* – sintagmă generică pentru o publicistică eterogenă, orientată spre fenomenul cultural în sens larg¹ – vom desemna aici exclusiv acele dezbateri, editoriale și articole de opinie, axate pe teme sociopolitice și etice, scrise de oamenii de cultură. În mod semnificativ, jurnalismul de acest tip își restrânge aria de adresare nu prin subiectele pe care le supune analizei, ci prin modul de expresie, adesea livresc, elitist, cu termeni și asocieri lingvistice insolite pentru publicul larg. Recursul la terminologia filosofică este un simptom al acestui elitism. Discursul presei culturale prezintă astfel trăsături mixte, situându-se între discursul publicistic și cel filosofic-speculativ. Vom încerca să identificăm principalele strategii care asigură interferența și fuzionarea acestor tipuri discursive într-un discurs mixt, coerent funcțional. Corpusul studiat cuprinde revistele culturale: *Revista 22*, *Dilema Veche*, platforma on-line *Contributors.ro.*, din perioada 2012 până în prezent.

2. PRELIMINARII

2.1. FILOSOFIE, TEOLOGIE, ȘTIINȚĂ

Statutul filosofiei este încă dificil de încadrat într-o paradigmă pozitivistă. Etimologic vorbind, termenul *filosofie* desemnează nu o știință sau o specializare anume, ci o predispoziție intelectuală, filosoful fiind iubitorul de înțelepciune

¹ Pentru o analiză a jurnalismului cultural, vezi Spano (2011).

(gr. *φιλόσοφος*). Cuvântul ar fi fost folosit pentru prima dată, după cum ne informează Diogenes Laertios (I, 12), de Pitagora; pentru acesta din urmă, filosoful era cel care „caută numai adevărul” (Diogenes Laertios VIII, 6). Aspirația spre cunoașterea adevărului era privită în sensul cel mai înalt, presupunând o înțelegere a esenței lucrurilor, a principiilor și a ideilor. O cunoaștere eternă, de natură mistico-religioasă, pe care înțeleptul/filosoful antic și-o însușea pe cale inițiativă. Aritmetica pitagoreică era o știință sacră, prin care se putea revela ordinea, armonia divină a universului. La origine, sensul atribuit termenului „filosofie” avea, așadar, o puternică încărcătură religioasă și etică (Peters 2007: 228, s.v. *philosophía* (*φιλοσοφία*)).

Filosofia lui Platon, puternic influențată de pitagorism, sau poate, mai bine spus, având aceeași sursă doctrinară, aduce în plus dialectica socratică și maieutica, metoda de a afla adevărul prin dialog, pe cale discursivă. Adevărul putea fi aflat în mod rațional, prin investigarea unei cunoașteri preexistente, pe care fiecare persoană o poartă cu sine. Adevărul putea fi re-descoperit, re-dezvăluit prin întrebări și răspunsuri corecte. Pentru Platon, filosofia este o *phronesis*, o contemplație intelectuală și, prin dialectică, „o abordare cognitivă a inteligibilelor” (Peters 2007: 68, 228, 229, s.v. *dialektiké* (*διαλεκτική*), *philosophía* (*φιλοσοφία*), *phrónēsis* (*φρόνησις*))².

Trecând prin Platon, filosofia lui Aristotel, mai sistematică, în sensul modern al termenului, se adresa nu numai domeniului metafizic, ci și unor domenii raționale de descriere a lumii și a omului³. Sensul pe care Aristotel îl atribuie filosofiei este de *episteme*, o cunoaștere a cauzelor prime, un corp organizat de cunoștințe raționale. În *Metafizica* (1025b–1026a)⁴, această cunoaștere filosofică (opusă *doxei*, cunoașterii bazate pe opinie) se divide în științe (*episteme*) practice, acționale (*praktike*), aplicate sau productive (*poietike* [*techne*]) și teoretice (*theoretike*). Etica și politica erau științe practice, care au drept scop binele vizat de acțiune (*praxis*); artele, meșteșugurile erau științe aplicate, în timp ce matematica, fizica⁵ și teologia (numită mai târziu „metafizică”) erau considerate științe teoretice (*theoria* „contemplație”) (vezi Peters 2007: 97, s.v. *epistēmē* (*ἐπιστήμη*))⁶.

² Pentru fluența lecturii, am utilizat modul de transcriere a termenilor grecești din Peters (2007): în text, cuvintele grecești sunt redactate cu litere latine, fără accente și diacritice, în timp ce, la indicarea sursei, am transcris cuvântul titlu în forma latină/grecească exactă.

³ Vezi listele de lucrări ale filosofilor, în Diogenes Laertios, care se referă la discipline foarte diverse, de exemplu la Aristotel (Diogenes Laertios V, 12).

⁴ Și alte tratate, precum *Etica Nicomahică* (I 1094), prefigurează aceste distincții.

⁵ Este de remarcat că aceste noțiuni aveau un alt sens pentru antici decât pentru moderni. Traducătorul român al *Metafizicii* atrage atenția asupra acestor mutații semantice: «Traduc φυσική prin „fizică” aici, punând în parateză filozofia naturii, pentru a indica faptul că pentru Aristotel, spre deosebire de moderni, nu exista nicio deosebire între știința teoretică și filosofie.» (Aristotel, *Metafizica*, nota. 5, pag. 242).

⁶ După Diogenes Laertios (V, 13), Aristotel includea în partea teoretică a filosofiei fizica și logica „deși logica nu e o știință independentă, ci este concepută ca un instrument de cercetare pentru celelalte științe.”

În Antichitate, matematica, fizica, astronomia, etica, logica, retorica sunt domenii circumscrise filosofiei și vor rămâne astfel până în pragul epocii moderne, când paradigma raționalistă izolează discipline distincte, specializate, cu un obiect de investigație propriu și cu o metodă și o terminologie specifice. În secolul al XVII-lea, filosofia încă subsuma orice formă de cunoaștere științifică. Descartes, într-o celebră definiție, reprezenta filosofia ca un copac, ale cărui rădăcini sunt metafizica, iar trunchiul fizica (științele naturii). Ramurile copacului erau celelalte discipline, subordonate, la rândul lor, unor științe principale, anume medicina, mecanica și morala⁷. Așadar, dacă la origine și secole după aceea filosofia era sursa celorlalte domenii de cunoaștere, astăzi există tendința contrară de a subsuma filosofia domeniului științific⁸. O tendință totuși fundamental reduționistă, pentru că filosofia, definită în sens larg⁹, nu și-a propus să demonstreze experimental existența principiilor generale sau a ipotezelor/modelelor teoretice pe care le avansează¹⁰, în ciuda faptului că a utilizat, încă de la începuturi, instrumente asociate azi discursului științific: categorii, definiții, tehnică de argumentare și explicare și chiar raționamente matematice¹¹.

Pentru a rezuma, la origine, filosofia desemna o știință sacră, o predispoziție și o metodă intelectuală de a accede la cunoașterea esențelor, o cunoaștere rațională în sens larg, dar nu o știință în sensul modern al termenului. Se consideră că ea are filiații profunde cu discursul teologic, cu care s-a suprapus, în Occident, din Antichitate și perioada medievală până în pragul modernității (în filosofia orientală, metafizica și religia sunt și astăzi strâns îmbinate¹²). Filosofia este înrudită cu teologia prin scop: cunoașterea principiilor eterne, a adevărului¹³ (care, la Platon

⁷ Descartes, „Les principes de la philosophie”, «Lettre préface», în *Œuvres de Descartes*, IX–2, Paris, 1989, CNRS-Vrin, p. 14, comentat în Vaqueo (2009). Prima ediție a tratatului, scris în latină, *Principia philosophiae*, a apărut în 1644.

⁸ Această perspectivă a fost favorizată, în general, de orientarea pozitivistă a filosofiei (pozitivismul logic) și consacrată, în unele culturi particulare, date fiind condițiile istorice și politice, de doctrina marxistă.

⁹ **Philosophy**, (from Greek, by way of Latin, *philosophia*, “love of wisdom”) the rational, abstract, and methodical consideration of reality as a whole or of fundamental dimensions of human existence and experience. Philosophical inquiry is a central element in the intellectual history of many civilizations. (*Encyclopedia Britannica* s.v. *philosophy*)

¹⁰ Vezi și Kant (1987: 57), despre specificitatea cunoașterii metafizice: „În ceea ce privește mai întâi sursele unei cunoașteri metafizice, rezultă deja din însuși conceptul unei astfel de cunoașteri că ele nu pot fi empirice. [...] La temelia cunoașterii metafizice nu va sta, așadar, nici experiența externă, care reprezintă sursa fizicii propriu-zise, nici experiența internă, care constituie baza psihologiei empirice. Ea este deci o cunoaștere *a priori*, izvorâtă din intelectul pur și din rațiunea pură.” Din secolul al XIX-lea științele au nevoie de o bază empirică, prin urmare metafizica nu mai este privită ca o știință.

¹¹ Unii logicieni moderni, între care Gottlob Frege, Charles Peirce, Alfred Tarski, Bertrand Russell, Kurt Gödel, au fost matematicieni și au utilizat raționamentele și simbolurile matematice pentru a defini anumite noțiuni (de exemplu, Tarski – noțiunea de adevăr).

¹² Mai ales în budism și hinduism, vezi Guénon (1939).

¹³ Hegel (2005: 14), în prelegerile de filosofie inaugurate în 1816, consideră filosofia o „doctrină a adevărului absolut”; în același timp, notează că esența, „conținutul creștinismului” este adevărul.

sau neoplatonicieni, exact ca în doctrinele teologice, înseamnă o cunoaștere prin și cu ajutorul divin sau o formă de cunoaștere nemediată, direct intuitivă, a divinității). Din epoca iluministă însă, pe măsură ce se impunea ideea că știința nu poate porni de la premisa unui univers incomprehensibil, „o metafizică pe baze științifice” a început să fie considerată o contradicție în termeni (vezi și Maxwell 2017: 143–144)¹⁴.

Pe de altă parte, prin rigoare analitică, observație metodică și tehnici de raționament, filosofia a ajuns să genereze și să fundamenteze discursul științific modern. Orientarea pozitivistă a filosofiei (hermeneutică, epistemologie) astăzi și tendința firească spre interdisciplinaritate au permis întrepătrunderea filosofiei cu domeniul științific propriu-zis, fără ca suprapunerea lor să fie completă. *Știința filosofiei*, în sensul modern al termenului, definește, încă de la Hegel, *istoria filosofiei*, disciplina concretă, care se ocupă de prezentarea diferitelor direcții și școli filosofice. Deși, de multe ori, istoria filosofiei implică o componentă metacritică, acest tip de discurs, riguros, obiectiv, bazat pe date istorice, nu se confundă cu discursul filosofic (așa cum istoria religiilor are alt obiect și formă față de discursul religios). În aceeași măsură, *filosofia științei* este astăzi o metadisciplină, care se ocupă cu investigarea critică a ipotezelor, a conceptelor și a metodelor științifice.

Discursul filosofic se separă însă atât de discursul teologic, cât și de discursul științific prin refuzul de a adopta o ipostază autoritară și dogmatică. Discursul teologic instituționalizat presupune recunoașterea autorității necondiționate a unor texte, care devin dogmatice, dar și discursul științific modern manifestă o tendință clară de a crea modele autorizate de explicare a lumii, impuse prin sistemul de învățământ (teoria evoluționistă în biologie, diverse teorii din fizică etc.).

2.2. DISCURS FILOSOFIC, DISCURS LITERAR

O altă direcție consideră discursul filosofic asimilabil, în varianta sa eseistic-speculativă, discursului literar¹⁵. Merită să ne oprim asupra acestei ultime încadrări. S-a observat cu justețe că, deși există legături strânse între filosofie, religie și artă (literatură), „cele trei forme suverane ale culturii omenești își urmează căile lor felurite și ținesc către finalitățile lor proprii” (Vianu 1978: 363). Literatura are un scop estetic, deși nu exclude reflecția filosofică: de exemplu, romanul filosofic al iluminiștilor francezi (Voltaire, Montesquieu, Diderot),

¹⁴ Accentul pus pe componenta empirică, experimentală și practică a științelor moderne a coborât sau chiar discreditat prestigiul filosofiei ca speculație, contemplație pură. Problema naturii cercetării științifice și a demarcației clare dintre știință și non-știință (pseudo-științe și metafizică) a fost larg dezbătută de Karl Popper (1959). Câtă vreme tezele metafizice nu pot fi respinse ca false pe baze empirice sau logice, ele nu pot fi considerate teorii științifice. Totuși, anumite teorii metafizice, deși nu corespund acestui criteriu de *falsificabilitate* [engl. *falsifiability*], pot genera teorii științifice (Popper 1959, comentat de Maxwell 2017: 13–15; 143–144).

¹⁵ Vezi și discutarea acestei direcții în Ene (2004: 22–27).

romanul de idei modern (Dostoievski, Thomas Mann, Hermann Hesse). De fapt, filosofia, definită în sens larg drept o metodă reflexivă sau o critică imanentă¹⁶, poate adopta orice formă de expresie, fie literară, accesibilă și literaturizată, fie mai formalizată. Pentru a ilustra acest caracter polimorf al discursului filosofic, se pot aminti dialogurile filosofice (practice în Antichitate și preluate apoi de *Iluminism*, ca modele formale), narațiunile (romanele și povestirile filosofice ale lui Voltaire și Montesquieu, de exemplu), eseurile (inaugurate ca gen de Michel de Montaigne), poezia (la origine, genurile se întrepătrund în poemele teologico-filosofice ale lui Homer și Hesiod), maximele, aforismele (maximele atribuite unui filosof sunt colecționate încă din Antichitate și înregistrate de doxografi¹⁷, ulterior devenind un gen cultivat ca atare, printre alții de La Rochefoucauld). În contrast cu acestea, tratatele filosofico-teologice antice (neoplatonismul lui Plotin, în *Enneade*), medievale (Toma de Aquino, în *Summa Theologiae*) sau moderne (sistemele filosofice ale lui Kant, Hegel, care fundamentează filosofia modernă) sunt mai condensate, mai tehnice și mai greu accesibile celor neinițiați. Dată fiind această indiferență funciară a discursului filosofic în raport cu o anumită formă și încadrare generică, nu putem vorbi, în niciun caz, de un stil filosofic, ci de mai multe stiluri. A vorbi de individualitatea discursului filosofic din perspectivă formală implică o premisă greșită, iar a încerca să-l descrii prin prisma stilurilor funcționale este o întreprindere cel mult discutabilă. Noțiunea de stil funcțional este ea însăși revolută, analiza discursului preluând pe baze mai solide metodologic tipologia stilistică și integrând-o în tipologia discursurilor. Încadrarea filosofiei între literatură și știință, pe care o susțin alți teoreticieni români¹⁸, este, din punctul nostru de vedere, contraintuitivă, dată fiind polarizarea celor două stiluri: științific și beletristic, în concepția stilisticii funcționale. Nu trebuie uitat că discursul filosofico-teologic se află la originea celorlalte două tipuri, literar și științific, prin urmare nu poate fi subsumat decât printr-o logică pozitivistă defectuoasă acestora din urmă¹⁹.

Deși a influențat major atât literatura, cât și știința, discursul filosofic rămâne o formă specifică de expresie și de manifestare a cunoașterii umane, alături de literatură și științe, critică, arte etc. Prin urmare, opțiunea noastră categorială este pentru o încadrare autonomă a discursului filosofic ca gen²⁰. Prin scopul, obiectul și mijloacele sale de expresie, discursul filosofic își revendică individualitatea. Filosofia a fost și rămâne un domeniu distinct, destinat reflecției generale și descoperirii adevărului, orice modalitate de expresie care se adresează direct intelectului și este universal comprehensibilă putând fi adoptată: narațiuni, mituri,

¹⁶ Definiția urmează o linie hegeliană. Vezi, printre alții, Becker (2020).

¹⁷ De exemplu, în doxografia lui Diogenes Laertios, anecdotele și aforismele atribuite lui Pitagora, Socrate, Aristotel, Epicur și alții.

¹⁸ Vezi și discutarea acestei direcții în Ene (2004: 27–31).

¹⁹ Pentru o discuție mai amplă, privind legătura filosofiei cu literatura (poezia), vezi și Vianu (1978: 358–384).

²⁰ Pentru argumente în sprijinul acestei direcții, vezi și Granger (1988), comentat în Ene (2004: 31–39).

parabole, dialoguri, aforisme. Aproximarea funcțională a discursului filosofic de discursul argumentativ (Perelman și Olbrechts-Tyteca [1958]/2008; Perelman 1988) este însă firească, dialectica, privită ca formă de cunoaștere discursivă pe cale rațională, fiind teoretizată și sistematizată de Platon și Aristotel.

Aceste precizări sunt importante, pentru că indică o anumită versatilitate stilistico-funcțională a discursului filosofic și, prin urmare, calitatea sa de a se integra în discursul jurnalistic.

2.3. TERMINOLOGIA FILOSOFICĂ

Corelativ cu dificultatea de a defini filosofia ca disciplină în epistema modernă, pozitivistă, terminologia filosofică presupune probleme speciale față de cea a altor discipline. Retorica filosofică se definește prin frontierele subtile ale termenilor-concept, accentul pus pe specificitatea/specializarea lexicală fixând un criteriu intern pentru a afirma caracterul filosofic al unei producții textuale (cf. Rey 1990: 781, apud Brownlie 2002: 295). Vom prezenta, în continuare, câteva aspecte care diferențiază terminologia filosofică de terminologiile științifice.

2.3.1. Interferența vocabularului comun cu vocabularul specializat. Contrar altor limbaje de specialitate, terminologia filosofică preia cuvinte din vocabularul curent, cărora le dă accepții și sensuri particulare, le adaugă o densitate conceptuală. Noțiuni precum *adevăr*, *bine*, *cunoaștere*, *eu*, *sine*, *minciună* au sensuri comune, dar fac obiectul unor investigații filosofice (vezi Hansson 2007: 45). Discursul filosofic are tendința de a îmbogăți sensurile comune, de a le da valențe metafizice și transcendente. Transferul are un caracter dinamic și ambivalent: intrate în discursul filosofic, cuvintele fixează un anumit sens, apoi tind să se reîntoarcă în limbajul cult, literar, termenul filosofic devenind un cuvânt livresc. Condiția actuală a filosofiei, ca discurs reflexiv, eseistic și speculativ, stimulează un astfel de transfer și circulație a sensurilor. Desigur, a existat și există încă o tendință de formalizare a vocabularului filosofic, dar aceasta nu a fost niciodată considerată o condiție obligatorie. Așa cum s-a constatat din anumite studii particulare, reflecția filosofică se poate aparent dispensa de o terminologie și poate utiliza numai cuvinte comune, chiar vulgare, înnobilându-le și conferindu-le complexitate conceptuală.

2.3.2. Imprecizia termenilor, greu de circumscris și explicat. Termenul filosofic acoperă o sferă conceptuală complexă, care în fond este cu totul opusă termenului științific, creat tocmai pentru a evita polisemia, pentru a desemna precis și univoc o noțiune, un unic refent. Termenii filosofici păstrează un grad înalt de ambiguitate (de exemplu, *ideea* la Platon; vezi Adorno 1976: 40). Literatura metacritică, de explicitare a termenilor și a sensurilor speciale pe care le capătă, este în sine o subdisciplină filosofică. Filosofia are printre obiectele de studiu chiar limbajul; de aceea, fixarea unor sensuri precise, univoce și formalizarea, fără să fie excluse, nu sunt obligatorii, așa cum se întâmplă în cazul disciplinelor pozitviste,

care au terminologii distincte, adesea constituite într-un metalimbaj paralel cu cel comun (medicina, dreptul)²¹. Reflecția asupra limbajului e intrinsecă filosofiei și nu se limitează la un submeniu strict²²; pentru Adorno, o introducere în terminologia filosofică echivalează cu o introducere în filosofie, problemele filosofice fiind în mare măsură probleme ale limbajului filosofic (Adorno 1976: 7). Exigența de a defini termenii filosofici a fost caracterizată drept implicând o atitudine precritică, în măsura în care pune în evidență relația conceptelor și a termenilor cu realitatea (cf. Adorno 1976: 18).

2.3.3. În relație cu tendința filosofiei de a-și face obiect de cercetare limbajul însuși se află *lipsa de unitate, sensurile particulare pe care un termen le capătă în cadrul unui curent, școli, autor*. Este o tendință contrară celei a terminologiei propriu-zise, care încearcă, dimpotrivă, să reducă polisemia și să fixeze un unic sens pentru o noțiune. Diogenes Laertios remarcă, în Antichitate, sensurile distincte pe care le capătă anumite concepte la diferiți filosofi: de exemplu, *ideea* la Platon, *logosul, psyche* la platonicieni și neoplatonicieni. Glosarele și dicționarele de termeni filosofici explică accepțiunile pe care un termen le preia în cadrul diferitelor școli (*dialectică în Antichitate vs. dialectica hegeliană vs. dialectica marxistă*). O istorie a terminologiei filosofice devine astfel o istorie a filosofiei înseși (cf. Adorno 1976: 46). Pentru filosof, crearea unui vocabular personalizat constituie un criteriu esențial de legitimare intelectuală (Lamont 1987: 592). Ansamblul de termeni distinctivi constituie o „marcă teoretică”, permițând atribuirea unui anumit statut operei filosofice și recunoașterea originalității unui filosof în mediile intelectuale (Lamont 1987: 592). După crearea lor, termenii intră în circulație, fiind reluați și consacrați în vocabularul metacritic de comentatori, hermeneuți, didacticieni, lexicografi (Rey 1990: 781).

2.3.4. Dată fiind plaja întinsă a disciplinelor care își au originea în filosofie – estetica, etica, logica, retorica, filosofia limbajului (critica textuală, hermeneutica), epistemologia, filosofia politică, științele sociale – *terminologia filosofică are valențe intrinsec interdisciplinare*. Mulți termeni, care, la origine, au fost utilizați de filosofi, sunt astăzi incluși în câmpul terminologic al altor discipline. Este greu de decelat un termen exclusiv filosofic, iar atunci când i se atribuie acest statut este vorba de o circumscriere contextuală, în cadrul unei școli sau al operei unui autor particular. Noțiuni diverse și specializate astăzi, precum *apriorism, aparență, dialectică, idee, esență, substanță, teorie, transcendență*, au fost la origine noțiuni strict filosofice și trebuie identificate contextual ca atare. Un glosar minimal de bază al termenilor filosofici²³ va revela valența interdisciplinară a acestora.

²¹ Pentru o perspectivă deopotrivă teoretică și aplicativă asupra terminologiei, vezi Cabré (1998), Bidu-Vrănceanu (2010; 2012), Briu (2011; 2012).

²² Pentru o prezentare a principalelor direcții în filosofia limbajului în secolul trecut, vezi, de exemplu, sinteza lui Marconi (1997).

²³ Selectăm din: *Glossary of philosophical terms*, Oxford University.

Reproducem parțial lista literei A: *Abducție; Absolut; Abstracție; Absurd; Accident; Acțiune; Activitate; Agnosticism; Alienare; Alternativă; Amoral/imoral; Analogie; Anarhie; Argument; Autotelic*. Se observă că doar *agnosticism* și *autotelic* pot fi recunoscuți eventual ca termeni exclusiv filosofici.

2.3.5. Termenii filosofici tind să desemneze concepte fundamentale pentru orice demers explicativ sau interpretativ. Ca instrumente ale reflecției pure, termenii filosofici devin o marcă și un simptom al unei predispoziții intelectuale, creând substanță și prestigiu prin însăși cunoașterea și utilizarea lor fluentă. Natura lea cu care acest aparat terminologic este apropiat de cineva îl recomandă ca membru al unei comunități de elită. O gândire profundă nu este strict legată de formă. Reflecția filosofică (metafizică) autentică poate fi comunicată într-un limbaj simplu, prin metafore sau analogii (*Dialogurile* lui Platon, dar și teologia transmisă prin corpusul neotestamentar sunt exemplele cele mai clare). Tentația de formalizare este însă inerentă reflecției moderne, care are nevoie de o legitimizare instituțională, de un cod discursiv validat de membrii unei comunități intelectuale.

În consecință, termenii filosofici sunt intrinsec legați de discursul filosofic. Simultan, semnaleză și instaurează acest tip discursiv. Integrați în alt tipar discursiv, unii termeni își pot pierde specificitatea, spre deosebire de cei ai altor limbaje specializate, care, utilizați în contexte diferite, trimit fără echivoc la o disciplină anume (medicină, drept, arhitectură). Prin urmare, o discuție despre terminologie antrenează, în mod necesar, o discuție despre strategiile discursului filosofic. Este o observație pe care vom încerca să o demonstrăm în cursul analizei contextuale din următoarea secțiune.

3. TERMINOLOGIA FILOSOFICĂ ÎN DISCURSUL PRESEI CULTURALE

Așa cum a fost subliniat mai sus, reflecția asupra limbajului și crearea unei terminologii proprii pe baza vocabularului comun constituie, într-o anumită măsură, chiar obiectul filosofiei. Termenii filosofici sunt intrinsec legați de discursul filosofic (vezi *supra* 2.3.5.). În consecință, în secțiunea de față, vom discuta, de fapt, despre strategii ale discursului filosofic integrate în discursul publicistic, despre modul în care această interferență creează un gen hibrid, situat între publicistică și speculație filosofică. Pe de o parte, termenii filosofici consacrați induc o dimensiune speculativă textului jurnalistic, pe de altă parte, operațiile de redefinire speculativă a unor termeni comuni configurează o tendință a discursului filosofic. În plus, migrarea termenului filosofic spre registrul livresc face ca identificarea sensului său specializat să fie dificilă, în absența recunoașterii unor strategii de încadrare discursivă specifice.

Analiza noastră nu poate fi exhaustivă, ci diagnostică, stabilind anumite tendințe pe baza unor eșantioane considerate reprezentative. Selecția articolelor este, dincolo de obiectivitatea analizei, pur subiectivă. Date fiind condiționările de

spațiu tipografic și contextele mai largi necesare pentru ilustrarea unor tendințe, nu am putut selecta la fiecare categorie mai mult de unul sau două exemple, care ni s-au părut mai sugestive decât altele. O anumită experiență de lectură a presei culturale, dar și anumite preferințe este posibil să ne fi ghidat spre anumiți autori sau publicații.

3.1. O primă funcție strategică pentru care discursul publicistic (editoriale, articole de opinie) recurge la termenii filosofici se referă la construcția ethosului, a imaginii discursive. Selecția lexicală recomandă autorul ca fiind obișnuit cu speculația filosofică, cea mai înaltă formă de reflecție intelectuală, și contribuie la legitimarea lui ca membru al unei elite. Limbajul conferă autoritate vocii auctoriale, iar discursul capătă o forță de convingere intrinsecă, chiar dacă nu întotdeauna satisface o condiție de coerență. Este însă evident că utilizarea unor concepte filosofice nu este accesibilă oricărui comentator; de aceea, turnura filosofică a discursului apare, de obicei, la publiciștii care sunt filosofi sau esești. Exemplele de mai jos relevă un mixaj interesant între stilul publicistic, argumentativ, dar puternic colocvial, și stilul filosofic, speculativ.

(1) Andrei Pleșu, *Entropie, relativism, formativ*

Când mă declar speriat de reînvierea „activistului” neîndurător, nu vreau deloc să spun că nu mai e loc pentru „convingeri”, pentru slujirea cauzelor în care crezi, pentru efortul de a mijloci dialogul cu cei de altă părere. Nu pledez pentru *relativisme* „postmoderne”, pentru *resemnarea* placidă dinaintea „trend”-urilor de tot soiul care hrănesc pofta mondială de egalizare „principială” a tuturor diferențelor, culorilor, portretelor, orientărilor, valorilor, ideilor. Mie, unuia, îmi plac diversitatea lumii, împetrișarea ei, ierarhiile ei, dramele opționale care ne modelează și chiar rătăcirile ei formative. Nu-mi plac lumile „omogene”, entropia ideologiilor și a moravurilor, după modelul Hitler și Stalin. Dar cer ca dialogul dintre „combatanții” diverselor tabere să se facă prin seducție logică, adică prin argumente atrăgătoare sau măcar creatoare de tensiune interioară. Nu prin bâta, amenințare, suficiență sufletească și mentală. Nu prin înregimentare isterică de o parte sau de alta, ci prin adeziune lucidă, însoțită de *bunătatea inimii*. Când „războiul nevăzut” devine agresiv vizibil, adevărurile pălesc și „războinicii” nu se mai bat decât pentru ei înșiși... (Cu italice în original) (*Dilema veche*, nr. 765, 18–24.10.2018) <https://dilemaveche.ro/sectiune/situatiunea/articol/dupa-referendum-2>

În fragmentul citat, densitatea terminologică (*entropie, relativism, formativ, ideologii, principial, valori*), însoțită de sublinierea grafică a unor concepte (*relativisme, resemnare, bunătatea inimii*), specifică discursului filosofic, au un rol argumentativ și retoric. De remarcat cum efectul grafic atribuie imediat cuvintelor puse în evidență o greutate conceptuală, chiar dacă unele sunt lexeme comune (*resemnare, bunătate*). Cititorul este invitat astfel să reflecteze asupra semnificațiilor profunde ale acestor noțiuni, banalizate de uz. Tema susținută în articol este necesitatea unui dialog într-un cadru diversificat și plurimorf; conceptele diverselor direcții și școli sunt citate, „menționate” polifonic, pentru ca

autorul, enumerându-le, să convoace în discurs și spectrul lor ideologic. Este binecunoscut, simpla numire a unei noțiuni, entități într-un context poate avea valențe argumentative (vezi Kerbrat-Orecchioni 2005: 134–135). Ca procedee discursive, citarea și enumerarea sunt asociate cu o atitudine de distanțare critică sau ironică²⁴, asigurând obiectivitatea perspectivei. Efectul enumerării este întotdeauna non-discriminativ, non-ierarhic, în cadrul ei unitățile fiind aparent permutabile, astfel încât se creează senzația că pledoaria autorului pentru diversitate este susținută textual. În plus, ideea de ambivalență cooperantă, de cordialitate divergentă este accentuată stilistic prin amestecul registrelor, în care formalismul, tehnicitatea termenilor se îmbină armonios cu concretețea metaforică („război nevăzut”, „războinicii se bat”, „bătă”, ultimul traducând plastic, în context, sofismul *ad baculum*). Dezacordul este conceptualizat metaforic ca un război, imagine care atenuază rigiditatea abstractă a termenilor filosofico-ideologici.

Vom comenta mai jos un alt exemplu, care pune în evidență interferența registrelor comunicative:

(2) Adela Toplean, *Speranțe și iluzii stropite cu salivă. Despre colapsul valorilor civice*

S-o spunem pe șleau: profesat cu metodă, adică *din considerente ideologice*, relativismul e destabilizant pentru orice om care se străduiește să-și folosească onest rațiunea. Relativism axiologic înseamnă respingerea oricărei valori absolute. Când nu mai distingi între ceea ce e valoros în mod obiectiv și propriul punct de vedere, aluneci lesne în cinism. Și la fel de lesne în sentimentalism. Joci ba o carte, ba cealaltă. Ești destul de conștient că propriile emoții nu-ți sunt niciodată de-ajuns. În realitate, încrederea în propriul joc și în jocurile celorlalți scade cu rapiditate. Și totuși, *absolut nimeni* nu-și mai poate imagina astăzi viața publică și politică în lipsa relativismului moral. [...]

Revocabilitatea unor criterii de evaluare pe motive absolut imprevizibile nu se face, însă, fără costuri psihologice. Ne trezim *mimând dezinteresul* pentru propriile atașamente valorice. Apare, în timp, și o neputință generală de a lua asupra noastră propriile preocupări. Ce înseamnă asta, de fapt? Neputința *de a mai antrena propriile motivații profunde în deliberările noastre*.

De fapt, *ideologia* relativismului, impusă de toate programele academice și promovată masiv în mass media și social media, *nu poate lucra în lume decât de-motivând*. Deși nimeni nu îndrăznește să o spună pe șleau, psihologia și politica se învârt efectiv în gol atunci când oamenii nu-și mai permit să-și ia în serios credințele și atașamentele cele mai profunde.

Nu e acum momentul să explic cititorilor cum aș aborda eu problema schimbării și raporturile sale cu dreapta și stânga politică. Poate [o] s-o fac cu altă ocazie. Acum aș spune

²⁴ Pentru ironia ca mențiune, vezi Sperber, Wilson (1981), pentru efectele ironice ale enumerării într-un tipar narativ, vezi Hamon (1996: 90–91): „L'énunération, procédé quantitatif par excellence, donc voyant, est un signal privilégié et efficace de l'ironie. [...] Lieu et trace d'une insistance de l'écriture, d'une jubilation à accumuler les mots, elle est par essence «suspecte». Sorte de kyste lexical inassimilable et perturbateur (les éléments qui la constituent paraissent à la première vue redondants et permutables) [...], [l'énunération] peut prendre des dimensions variables.”

totuși că suntem *excesiv de orientați spre schimbare* și pentru că ne aflăm mereu în căutarea unor *edificii valorice care să ne conțină*, în cele din urmă, pe toți, cu profunzimi cu tot. Căutare zadarnică fiindcă relativismul *dizolvă simțul comun* a cărui importanță epistemologică e uriașă atât pentru realizarea interacțiunilor cotidiene cotidiene, cât și pentru deliberarea – să-i spunem, superficial, rațională – pe probleme publice. [...]

Există nu doar grade de libertate, există, să nu uităm, și o *dimensiune calitativă* a libertății. Există, așadar, infinite modalități de a-ți folosi prost libertatea pe care ți-o asigură legea. Poți alege, de pildă, să nu te duci dimineața la serviciu. Sau poți să-ți exprimi opinia într-o ședință de redacție, înfruntând linia editorială impusă de patronul publicației. Din poziția celui care n-are oricum chef sau curaj să acționeze, ți-e la îndemână să-ți supraestimezi libertatea. Din poziția celui care ține neapărat să acționeze, a *folosi prost libertatea* e tot o formă de ne-libertate – e profilul lui Gică-contra – eternul non-conformist compulsiv; sau profilul lui Gigi-durul, pentru care libertatea e același lucru cu contondența. [...] (Cu italice și aldine cursive în original) (Contributors.ro., 20.03.2020).

<https://www.contributors.ro/speran%c8%9be-%c8%99i-iluzii-stropite-cu-saliva-despre-colapsul-valorilor-civice/>

În fragmentul de mai sus, termenii filosofici consacrați: *relativism, rațiune, axiologic, valoare, absolut, ideologie, epistemologic*, descompunerea emfatică a unor lexeme: *de-motivare, ne-libertate*, specifică terminologiei filosofice (Munteanu 2003: 188), precum și sublinierea grafică, prin cursive, a unor pasaje indică fără echivoc orientarea speculativă a discursului. Densitatea termenilor filosofici afectează și celelalte componente lexicale, care, integrate în alt context, nu ar fi avut neapărat o încărcătură filosofică, ci doar livrescă. De exemplu, cuvintele *deliberare, dimensiune, libertate, lume*, înscrise într-o direcție hermeneutică, capătă profilul unor noțiuni ontologice. Inserarea unor expresii colocviale: „*să o spună pe șleau*”, „*e profilul lui Gică-contra – eternul non-conformist compulsiv; sau profilul lui Gigi-durul*”, e menită să contrabalanseze nota elitistă, în spiritul stilului publicistic. Totuși, mixajul este neomogen, elementele colocviale rămânând izolate și sunând strident în retorica afectată a discursului. Autoarea nu dă senzația că dorește să argumenteze o idee, ci să divagheze, într-o manieră deconstructivistă (Derrida) asupra unor concepte. Discursul rămâne monologic, neancorat interdiscursiv; prin urmare, colocvialitatea sună artificial și forțat. Chiar din titlul *Speranțe și iluzii stropite cu salivă. Despre colapsul valorilor civice* observăm această incompatibilitate stilistică, între un registru abstract și altul colocvial, concret-metaforic.

Cele două discursuri, filosofic și publicistic, nu se exclud reciproc, dată fiind orientarea lor argumentativă. Este nevoie însă de o bună practică și de o exersare a lor, pentru ca tonul să-și piadă prețiozitatea, iar stilurile să se întrepătrundă firesc.

3.2. Termenii filosofici creează un efect de obiectivare și ironică distanțare, atunci când sunt folosiți în descrierea sau analiza unor evenimente din viața publică, în special politice. Cu cât subiectul este mai trivial, cu atât linia de separație dintre autor și obiectul discursului său este mai netă, în termeni morali.

(3) Vlad Zografi, *Prostia USL*

PS La Realitatea TV l-am ascultat pe dl Emil Hurezeanu – pe care nu-l pot bănuși nici o clipă de neinteligență. Domnia sa a spus că mai importantă decât discursul ținut de Băsescu în Parlament a fost atitudinea în care asculta discursul dlui Greblă. Mai mult, dl Hurezeanu a asemănat acea atitudine cu gesturile lui Ceaușescu din 21 decembrie 1989. Recunosc că sunt stupefiat de finețea hermeneutică a dlui Hurezeanu. Oricât mi-aș tortura imaginația, mi-e imposibil să-l urmez în această subtilă paralelă. Eu unul n-am văzut la Traian Băsescu altceva decât un ușor plictis în acele atât de expresive momente – după dl Hurezeanu – în care a tăcut.

PPS E o ironie oribilă a vremurilor în care trăim faptul că vestea descoperirii bosonului Higgs – un eveniment excepțional pentru cunoașterea umană – este înghițită în bruiajul mitocănesc al așa-zisei politici.

(Contributors.ro, 05.07.2012)

<https://www.contributors.ro/prostia-usl/>

Termenul „hermeneutic” pentru „interpretativ” este prețios în context, dar această afectare stilistică are un rol discursiv precis, subliniind ironic o atitudine inadecvată, o acribie analitică acolo unde realitatea banală nu o impunea. Eleganța cu care este respinsă interpretarea discutată, prin evitarea negației și insistența pe incapacitatea vorbitorului de a înțelege: „*Oricât mi-aș tortura imaginația, mi-e imposibil să-l urmez în această subtilă paralelă*”, augmentează efectul unei ironii subtile și rafinate. Ironia este produsă aici prin supralicitarea principiului politeții, asumarea eșecului comunicativ exprimând deferența. Un comportament politic, prea evident politic, declanșează, prin încălcarea ostentativă a principiului cooperativ, ironia²⁵.

În exemplul (4), un fapt divers cotidian este prezentat drept esența unei distopii, a unui univers fundamental rău, distorsionat:

(4) Stela Giurgeanu, *O distopie românească*

La mitingul de anul acesta al Diasporei două pancarte mi-au atras atenția. Pe una scria „Fără mici și bere, PSD-ul pierе”, iar pe cealaltă „Neam vîndut pe 2 mici”. În spatele hazului de necaz, mesajul este, în fapt, unul grotesc, căci este esența distopiei pe care o trăim.

²⁵ După Leech (1983), recurgerea la ironie în situații în care se dorește exprimarea unei judecăți defavorabile este într-un grad înalt socializată, astfel încât se poate vorbi despre un principiu al ironiei (PI), care se alătură principiului cooperativ (PC) și celui al politeții (PP). Acesta este un principiu de al doilea rang (*a second-order principle*), funcționarea sa neputând fi explicată decât prin raportare la celelalte două principii (PC și PP). Conform PI, un enunț exprimând un punct de vedere ofensator trebuie să fie structurat astfel încât să respecte PP, dar, totodată, să permită receptorului sesizarea în mod indirect, printr-o implicatură, a conținutului său agresiv („If you must cause offence, at least do so in a way which doesn't overtly conflict with the PP, but allows the hearer to arrive at the offensive point of your remark indirectly, by way of implicature” (Leech 1983: 82)). Forma tipică a ironiei este un comportament verbal politic, prea evident politic; încălcarea unei maxime a PC reprezintă o formă de supraevaluare a PP. Forța ironică a unui enunț este semnalată fie prin exagerare (violarea maximei calității), fie prin atenuare (violarea maximei cantității). Intensitatea acestei forțe variază de la ironia comică, la ironia agresivă, apropiată de sarcasm (Leech 1983: 143–144).

Dar nu e vorba despre o distopie „clasică”, una literară, în care acțiunea se petrece, de cele mai multe ori, în viitor, într-o societate sumbră, închisă, oprimată de un Stat atotputernic, o societate de oameni hipnotizați, care cred cu tărie că trăiesc într-o lume perfectă, care nu se revoltă și care nu crâcnesc, nici măcar între patru pereți.

România a inventat o nouă formă de anti-utopie, o combinație între Caragiale și Ionesco, între superficialitate și disperare. Ea nu se petrece în viitor, ci în prezent. Culorile ei de suprafață nu sunt sumbre, ci aparțin, mai degrabă, unei atmosfere de bălci, în care predomină culorile țopeniei. Dar, deși prezentăm toate simptomele aceluși „loc rău” – un Stat care nu pune pe primul plan siguranța și bunăstarea cetățenilor, ci cultul propriei personalități, o elită politică care clămpăne până la exasperare folosind acel teribil mioritic „o să facem / o să dregem”, fără a face și fără a drege mai nimic, diferența majoră a distopiei noastre mioritice constă, de fapt, în oameni.

(*Dilema veche*, 11.08.2019)

<https://www.dilemaveche.ro/sectiune/dilemablog/articol/o-distopie-romaneasca>

Analogia dezvoltată în fragmentul reprodus este exagerată, orice distopie (termenul opus utopiei) fiind un construct teoretic, greu de raportat la o realitate democratică (oricât de originală sau „mioritică” ar fi aceasta). O realitate grotescă sau comică nu înseamnă o realitate fundamental rea, așa cum autoarea încearcă să argumenteze. „Micii și berea”, care sunt legați, în mentalitatea colectivă românească, de lumea descrisă în schițele lui Caragiale, nu pot, în niciun caz, să susțină ideea de distopie (înfricoșătoare în sine), ci de societate veselă, ignorantă, poate gregară (cum, de fapt, este un mare procent al umanității). Prin alegerea termenului, autoarea nu numai că dezvăluie un anumit tip de rigiditate intelectuală și afectivă, care o împiedică să descrie obiectiv realitatea, dar se și plasează în ipostaza de neînvidiat a unui judecător nedrept.

3.3. Înscrisă în retorica textului publicistic, terminologia filosofică are funcția de a declanșa un discurs speculativ. Evenimentul politic analizat prin filtrul rațional al discursului filosofic devine astfel un pretext pentru reflecția generală. Introducerea unor fragmente pur speculative mai ample este destul de neobișnuită pentru profilul, în general, descriptiv-informativ al textului jurnalistic. În acest cadru, judecățile de valoare sunt exprimate clar și succint, astfel încât publicului să-i fie indusă o opinie fermă despre evenimentul concret, nu despre valoarea lui exemplară, abstractizantă. Este nevoie de o virtuozitate stilistică specială și un simț al adecvării la context pentru a realiza o fuziune discursivă armonioasă între partea de ancoraj referențial (stabilirea contactului cu cititorul, indicarea evenimentului) și inserția speculativă, așa cum putem observa în exemplele (5) și (6):

(5) Gabriel Liiceanu, *Răul României de azi: o mafie camuflată în partid*

Știu, îndepărtarea unui personaj atât de nociv ne-ar smulge un oftat de ușurare. Ne-am trage oleacă sufletul, ne-am ostoi după o vreme umilințele înghițite în acest an și

jumătate, am reuși poate să uităm cu timpul rușinea de a fi fost conduși de un personaj subaltern carent în vorbire, care confundă potlogăria cu afacerea și vătăfia de județ cu cariera de om de stat. Dar după toate astea, puroiul la vârf s-ar reface negreșit, generat de alt microb născut din aceeași plămadă a răului. [...]

Mă pregăteam să scriu rândurile acestea, când un comentariu, semnat Josef Svejek, la un text pe care l-am publicat în urmă cu câteva zile pe *Contributors*, mi-a formulat întocmai gândul: „Până la urmă problema nu e atât Dragnea, cât PSD-ul în sine. Persoana lui Dragnea și soarta sa sunt lipsite de relevanță. Și dacă îl trăznește fulgerul mâine, nimic nu se va schimba în bine”. **Ideea că răul se află în structură, și nu în accidentul persoanei pe care aceasta o generează**, e de altfel în mintea multor români.

Voi face acum o digresiune despre ceea ce am numit cu altă ocazie „fiara lăcomiei”. Spuneam atunci că fiara lăcomiei, care se ascunde în viscerele ființei umane chinuind-o în cele mai hidoase chipuri, e veche de când lumea. Ea nu poate fi domesticită cu vorbe frumoase, cu precepte de morală sau religie, cu aluzii la rușine și cu trimiteri la cantitatea de suferință existentă pe lume. Fiara lăcomiei se trezește în mai toți oamenii care vin în contact cu locurile unde apar banii. Fiara lăcomiei nu poate fi ținută în frâu decât de reguli, legi și justiție. Trebuia cumva controlată și supravegheată natura umană mușcată, imediat după „izgonirea din rai” – când fluviul istoriei a început să alerge vesel printre măceluri, jafuri și urgii de tot soiul – de fiara lăcomiei. Din această pricină s-a născut în societățile moderne „statul de drept”. Din cauza asta Uniunea Europeană țipă întruna înspre câteva țări din Estul Europei „justiție, justiție, justiție!”. (Cu aldine, subl. n.) (*Revista 22*, 30.06.2018)

<https://revista22.ro/opinii/gabriel-liiceanu/rul-romniei-de-azi-o-mafie-camuflat-n-partid>

(6) Vlad Zografi, *Negaționalismul*

Încep să pricep ceva-ceva din discursul pesediștilor și al aparatului de propagandă. **Dar înainte să-i dau o interpretare logică, se cuvine să fac o observație elementară, ca un mic bemol pus peste tot ce urmează:** în sfera umanului nimic nu-i absolut, așa cum cer rigorile logicii, nu există alb pur și negru pur. Din punct de vedere practic, problema care se pune în societate nu e lichidarea completă a neajunsurilor, ci crearea unor mecanisme care să le poată corija – o reacție la disfuncție, care s-o reducă permanent și să dea încredere în funcționarea rezonabil de bună a societății, în perfectibilitatea ei. În fond, despre gradul de încredere e vorba aici.

Spuneam că încep să pricep. Da, există într-adevăr un stat paralel, ba mai mult, există un univers paralel. Să-i zicem Universul N. El a fost creat prin eforturile liderilor PSD și ale aparatului lor de propagandă. Tot ce există în universul nostru își are un corespondent în Universul N, având însă un mare N în față. De pildă, există și acolo politicieni, mai bine zis N-politicieni, cum sunt doamna Dăncilă sau domnul Daea, N-specialiști, ca domnul Vâlcov, e plin de N-jurnaliști care populează Antena 3 și RTV, avem mari N-victime (corespondenți ai foștilor deținuți politici), ca domni Adrian Năstase și Sebastian Ghiță, sau doamna Elena Udrea, se organizează N-mitinguri, există până și N-ONG-uri, și N-intelectuali, cum sunt domni Răzvan Theodorescu sau Eugen Simion, recent nobelizabil. Sub aspectul formei, Universul N seamănă bine cu universul normal. Și e la fel de coerent, ba chiar mai. (Cu aldine, subl. n.) (*Contributors.ro*, 15.02.2019)

<https://www.contributors.ro/nega%8%9bionalismul/>

Deși tehnica de raționament este asemănătoare, cei doi autori o folosesc diferit. La Liiceanu, reflecția morală despre esența lăcomiei este declanșată de sensul filosofic al sintagmei *accidentul persoanei*²⁶. Interpretarea capătă, prin trimiterile intertextuale la „fiara“ din *Apocalipsa* lui Ioan, o notă gravă, deopotrivă escatologică și revelatoare (< gr. *apokálypsis* „revelație”). Interferențele conceptuale și stilistice cu textul teologic conferă textului jurnalistic un neobișnuit caracter verdictiv și inexorabil. Este un tip de afectare livrescă, neconcordanță cu fluența, informativitatea și colocvialitatea stilului jurnalistic, și ca atare textul este greu de asimilat altfel decât ca un discurs elitist și intelectualizant.

În articolul lui Vlad Zografi, seriozitatea reflecției generale, care respinge o viziune maniheistă a lumii, este deturnată ironic. Conceptului „Statul paralel”, vehiculat în sfera politică românească, îi este contrapus cel de univers paralel din fizica cuantică. Analogia, deopotrivă științifică și filosofică (semiotică – „lumile posibile”), este un prilej de a enumera câteva dintre figurile care populează spațiul public și care asigură „coerența” grotescă a acestor universuri. Parodiarea stilului filosofico-științific (reflecția generală caută o rezolvare logică) are ținte satirice, iar satira a constituit, de la originea presei, una dintre formele preferate de critică (se poate aminti aici activitatea jurnalistică și pamfletară a lui Jonathan Swift sau Daniel Defoe).²⁷ Registrul serios devine doar un cadru pe care se greșează ironia (despre raporturile serios-ironic vezi Hamon 1996: 60 și urm.). Ironia/satira (prin satiră înțelegem o ironie cu viză socială) rămân mijloace rafinate, dar și universal comprehensibile, de critică socială, atunci când autorul reușește să ridice particularul la general.

Cele două exemple diferă prin modul în care utilizează digresiunea speculativă: în exemplul (5), reflecția pornește de la un caz particular, dar are valoare în sine, independentă de cadrul comunicativ, în timp ce, în exemplul (6) devierea speculativă servește unei linii argumentative (ironia are funcția unui argument *cvasilogic*²⁸, punând în evidență o contradicție) și este astfel mai bine integrată în retorica textului publicistic.

3.4. Tendința de a explica un concept este proprie discursului filosofic. Așa cum Adorno nota, reflecția asupra limbajului și asupra sensurilor cuvintelor constituie în bună măsură chiar obiectul filosofiei (Adorno 1976: 7). Multe articole din presa culturală au ca obiect chiar o redefinire (filosofică) a unor cuvinte, o reinterpretare. Scopul articolului este reflecția filosofică, și nu informarea. Definiția speculativă, spre deosebire de definiția lexicală și de definiția argumentativă, are ca scop aprofundarea sensurilor unui concept, descoperirea valențelor interne și a

²⁶ *accident* s.n. (Fil.) Însușire trecătoare, neesențială a unui lucru [DEX]. „**Accidental and Essential** A property is essential for an object if the object must have the property to exist and be the kind of thing that it is. A property is accidental if the object has the property, but doesn't have to have it to exist or be the kind of thing that it is. (*Glossary of philosophical terms*, Oxford University).

²⁷ Pentru o istorie a presei, vezi Jeanneney (1997).

²⁸ Pentru tipologia argumentelor *cvasilogice*, vezi Perelman, Olbrechts-Tyteca (2008/[1958]: 259–350). Pentru o perspectivă aplicativă asupra acestor argumente, vezi Hoinărescu (2018).

esenței acestuia. Acest gen de discurs investighează relația dintre cuvinte și social, sensurile contextuale, istorice și culturale ale conceptelor. De multe ori, cum este cazul în exemplul (7), autorul propune o interpretare nouă. Parcurgerea (selectivă) a istoriei cuvântului „libertate” generează o dezbatere a ideilor pe care conceptul respectiv le-a suscitât în diverse spații culturale. Definiția termenilor este mult mai problematică în filosofie decât în științele exacte, pozitive (Adorno 1976: 17). Spre deosebire de lexicografie, al cărei scop este formularea unei definiții univoce și stabile a unui cuvânt sau noțiuni, definiția filosofică are tendința de a explica, de a dezvolta toate posibilitățile empirice ale conceptului.²⁹ Un concept empiric, adică un concept care derivă din experiență, afirmă Adorno, citându-l pe Kant, nu poate fi în niciun chip definit, ci numai explicat (Adorno 1976: 19). Termenii filosofici nu au o semnificație constantă, ci se modifică la fiecare autor. Reflecția filosofică disturbă percepția spontană asupra semnificației cuvintelor, induce un efect de înstrăinare, de obiectivare, care le complică sensurile obișnuite (cf. Adorno 1976: 28).

(7) Andrei Vieru, *Libertatea ca anomalie. O apologie a gândirii occidentale*

De-a lungul istoriei sale, Rusia a cunoscut trei momente de libertate. Vroiam să spun „mari și late” deși mai potrivit ar fi „puține și scurte”. Prima orânduire cu caracter democratic din Europa pre-modernă, Republica de la Novgorod, se întindea, din secolul XII până în secolul XV, pe un teritoriu mult mai restrâns decât cel al Rusiei de azi. Cât despre perioada de libertate începută la câțiva timp după revoluția din 1917, ea era prin 1923 sau 1924 deja încheiată. Nici libertarianismului lui Gorbaciov și al lui Elțin din prima jumătate a anilor 1990 nu i-a fost dat să dureze...

Libertatea e un bun extrem de precar, fie că e vorba de libertate politică, fie că e vorba de libertate de gândire. În cele ce urmează, voi arăta de ce nu poate fi niciodată altfel. Mai exact, voi arăta de ce libertatea, oricare ar fi ea, nu poate reprezenta niciodată regula, ci doar, într-un sens precis, excepția. Iar dacă într-adevăr libertatea constituie o excepție, și încă fragilă, atunci ea trebuie apărată cu orice preț, fiindcă regulile și legile naturii se mai apără și singure [...].

Nu pot lărgi definiția domeniului libertății nici la întreg domeniul facultativului pentru că, de pildă, e facultativ să încerc să pătrund pe serverele private ale lui Hillary Clinton, dar, dacă m-ar fi chemat Guccifer 2.0., aș fi aflat pe pielea mea că era nu doar opțional, ci și interzis: *opțiune indisponibilă*.

Ceea ce, într-o societate, este în același timp permis și facultativ se află între obligatoriu și interzis – adică la mijloc, simetric față de amândouă, *la fel de străin* și de ceea ce este „musai” și de ceea ce e „poprit”. (Cu italice în original) (Contributors.ro, 19.10.2016)

<https://www.contributors.ro/libertatea-ca-anomalie-o-apologie-a-gandirii-occidentale/>

²⁹ În filosofie, acest tip de definiții care caută să surprindă esența unui concept, se numesc *definiții reale* în opoziție cu cele *nominale* (sau semantice). Vezi Schiappa (2003: 6): „[...] anytime someone posits a question of the form “What is X?” or attempts to offer a definition based on what he or she believes X really or truly is, the result is an effort toward a fact of essence, or what also is called a “real” definition”.

În exemplul (7), cuvântul „libertate”, care a avut mereu o dimensiune conceptual-filosofică, este redefinit pornind de la un eveniment istoric, sociopolitic. Prezentarea cadrului istoric are o valoare argumentativă³⁰, configurând și susținând totodată semnificația pe care autorul dorește să o confere termenului analizat. Astfel de articole care îmbină documentarea istorică cu reflecția conceptuală și analiza sociopolitică ajută, în general, cititorul să contextualizeze un eveniment, să-i recunoască funcția exemplificatoare și să descopere sensurile ascunse, neexplorate ale unor noțiuni devenite comune.

Aceeași tendință de redefinire și explicare a conceptelor, pentru a putea înțelege un eveniment sau o serie de evenimente, este surprinsă în exemplul următor:

(8) Vlad Zografi, Este PSD-ul comunist?

La mitingurile anti-PSD dinaintea alegerilor prezidențiale s-a strigat „Jos comunismul!”, la fel și la manifestația din seara zilei de 16 noiembrie, care sărbătorea victoria lui Klaus Iohannis. Apoi, una dintre explicațiile date de liderii PSD pentru înfrângerea lui Victor Ponta a fost asocierea acestuia și a partidului său cu comunismul, pe filiera Ion Iliescu. S-a spus, și nu numai de către PSD-iști, că asocierea e falsă, anacronică, odată ce regimul Ceaușescu a căzut acum 25 de ani, iar vârsta lui Victor Ponta și a multor apropiați ai lui i-a împiedicat să fie membri PCR. Destui analiști fini au găsit acuzația ridicolă și, punând-o pe seama sloganurilor de campanie care prind la public, au ignorat-o. În cele ce urmează, voi încerca să răspund pe-ndelete la întrebarea din titlu.

Ce trebuie făcut din capul locului e lămurirea sensurilor unui cuvânt delicat – „comunismul”. E delicat pentru că are două accepțiuni: una manifestă și univocă, cealaltă obscură și polimorfă. Prima ține de ideologie, a doua de practică. De regulă, comentarii o iau în calcul doar pe prima, fiindcă e mult mai ușor de operat cu ea și se supune, docilă, regulilor clișeului, emblema cu secera și ciocanul se aplică automat pe ea.

În plan strict ideologic, comunismul a fost și continuă să fie tentant, odată ce, fiind orientat spre societate și răspunzând nevoilor firești ale celor defavorizați, pare să fie contraponderea la efectele inacceptabile ale darwinismului economic. Că este utopic se vede după o analiză atentă a premiselor lui, dar, mai simplu și mai limpede, după ce ai perspectiva istorică asupra rezultatelor la care a condus. Societățile moderne din lumea civilizată au sfârșit prin a-l așeza la periferia vieții politice, înțelegând că răspunsul corect la problemele pe care pretinde că le rezolvă este social-democrația.

Dar cine a trăit comunismul pe pielea lui știe foarte bine că tratatele de marxism-leninism și socialism științific, cu toate lozincile și afirmațiile mirobolante din ele, n-au nicio legătură cu experiența directă. Dincolo de ideologie, există un manual de uz intern pentru punerea în practică a comunismului, niciodată tipărit ca atare, dar aplicat cu strictețe de aparatul de conducere din țările unde s-a instalat comunismul. Mi s-a întâmplat de multe ori să fiu întrebat de tineri de ce n-a fost regimul comunist răsturnat mai devreme, cum de am putut noi,ăștia bătrâni, să-l suportăm atâta timp – dându-mi-se să înțeleg că ei s-ar fi revoltat, ar fi dat de pământ cu activiștii și securiștii, așa încât țara ar fi câștigat decenii bune de viață democratică. Răspund mereu la întrebarea asta încercând să deslușesc ce scrie

³⁰ Argumentele de cadraj presupun dispunerea informațiilor de fundal în așa fel încât teza susținută să fie mai bine pusă în valoare (vezi Breton 2003: 45; 79–85).

în acel tratat de uz intern pentru aplicarea comunismului, unde sunt trecute forțele care au făcut cu putință perpetuarea îndelungată a sistemului.

(*Revista 22*, 07.12.2014) <https://revista22.ro/opinii/vlad-zografi/este-psd-ul-comunist>

Structura articolului este interesantă. Primul pasaj este o contextualizare sociopolitică, urmată de un paragraf metacomunicativ, unde autorul motivează necesitatea de a redefini conceptul de comunism. Introdus în cadrul flexibil al speculației filosofice, „comunismul” nu este văzut doar în dimensiunea sa politico-ideologică și istorică („În plan strict ideologic, comunismul a fost și continuă să fie tentant...”), ci și ca un model de ființare, o condiționare ontologică a individului („Dar cine a trăit comunismul pe pielea lui știe foarte bine ...”). După rigoarea teoretică inițială, prezentarea se narativizează, devine subiectivă și mai expresivă stilistic. Argumentul prin definiție, prin natura sa, abstract, este susținut de argumente bazate pe realitate (experiența personală)³¹. În retorica textului publicistic, este firească tendința de a combina mijloacele de convingere axate pe raționamente (de tipul definițiilor) cu tehnici de persuasiune având o componentă mai expresivă, care să suscite emoția și empatia cititorului. Aceasta nu afectează ținuta eseistică și reflexivă a textului; după cum se poate observa, orice cuvânt poate căpăta, în fond, o greutate conceptuală, atunci când face obiectul unei investigații metodice.

3.5. Un simptom al glisării stilului publicistic spre speculația filosofică este modul de utilizare a intertextualității. Intertextualitatea nu își are sursa numai în vulgata culturală, formată din clișee literare, formule vehiculate de școală și media, inclusiv platformele *social media*, ca în presa obișnuită, ci este mai degrabă obscură, accesibilă numai unor oameni instruiți. Scopul nu este recunoașterea sursei, ci, uneori, ocultarea ei. În textul lui Andrei Pleșu remarcăm însă și tendința enunțată mai sus de a generaliza, pornind de la un eveniment cotidian din viața publică.

(9) Andrei Pleșu, *Metamorfoze*

Am cunoscut o sumedenie de înși, de toate vârstele, trecuți din viața „civilă” în viața politică sau, pur și simplu, din postura de „simplu cetățean” într-o funcție publică de conducere. Am trăit eu însumi o asemenea „schimbare la față”, așa că știu despre ce vorbesc. În 90% din cazuri apar severe tulburări de personalitate, modificări radicale ale modului de a gândi, de a vorbi, de a te raporta la ceilalți. Din adâncul noului „promovat” iese la lumină o dihanie bălțată, despre care el însuși nu știa nimic înainte să urce în grad. A deveni șef, lider de opinie sau de partid, vedetă de televiziune, ministru, mă rog, VIP de o specie oarecare, echivalează mai întotdeauna cu o mică – sau mare – sminteală. Ar fi la îndemână să vorbim de „rinocerizare”, dacă n-am fi în țara lui Caragiale, „o țară tristă, plină de umor”, așezată definitiv la „porțile Orientului, unde totul se ia în ușor”. Rinocerizarea e dramatică, sumbră, când nu e direct sângeroasă. Sminteala autohtonă e și ea toxică, dar are un „ce” ridicol:

³¹ Argumentul prin exemplu este inventariat printre argumentele bazate pe structura realului de către Perelman și Olbrechts-Tyteca ([1957]/2008: 351; 471).

stârnește mai curând deriziune decât teamă. Nu impresionează prin ferocitate, ci prin penibil. E uluitor să constați ce poate face, dintr-un om până mai ieri „normal”, instalarea într-un fotoliu, într-o demnitate publică, într-un nor pufos de notorietate. Ideal vorbind, ar trebui să trecem toți, o dată în viață, printr-o asemenea provocare: am avea ocazia să ne întâlnim cu străinul din noi, cu limitele umanității noastre, cu chipul nostru adevărat. (*Dilema veche*, nr. 857, 10-16.09.2020)

<https://dilemaveche.ro/sectiune/situatiunea/articol/metamorfoze>

Fragmentul de mai sus este construit ca un colaj de surse nedeclarate – aluzii livrești – și totodată o pastişă a genului, trimiteri la anumite stiluri și genuri discursive. Titlul, care activează o referință textuală binecunoscută (*Metamorfozele* lui Ovidiu), semnalează metadiscursiv procedeul. Ghilimelele sunt semnalul grafic al plurivocității, dar și al distanțării de aceste surse. Cuvintele „civil”, „simplu cetățean” prin care se reproduce polifonic platitudinea stilului juridic-administrativ, dar care trimit aluziv și la Caragiale, sunt contracarate imediat de conotațiile metafizice ale termenilor teologici „schimbarea la față”, „sminteală”³². Interpretările metafizice creează o tensiune ontologică, afirmația finală „am avea ocazia să ne întâlnim cu străinul din noi, cu limitele umanității noastre, cu chipul nostru adevărat” introducând deja o interogație filosofică, universal-valabilă. Interferența registrelor permite discursului să fie colocvial și sobru în același timp, aparenta accesibilitate formală neafectând profunzimea reflecției.

3.6. Prevalența argumentației cvasilogice într-un articol de presă este o marcă a unei culturi filosofice solide și a unei deprinderi de analiză obiectivă, rațională, care se execută indiferent de agenda publică, supusă adesea unor tendințe și direcții dominante (engl. *mainstream*). Discursul publicistic, inclusiv în varianta sa elitistă, se acomodează ușor la manipularea cognitivă sau emoțională, în funcție de contextul sociocultural, putând trece, în regimurile totalitare, la forme absolute de propagandă. O tentativă de analiză riguroasă, bazată pe premise logice, a unui subiect puternic ideologizat este semnul unei gândiri independente și critice:

(10) Andrei Vieru, *Lecția corectitudinii politice*

O veche butadă din timpul comunismului suna așa: „Nu poți fi în același timp cinstit, inteligent și membru de partid. Cinstit cu tine însuși și treaz la minte, da – dar atunci n-ai cum să fii membru de partid. Treaz la minte și membru de partid? Foarte posibil – dar în cazul ăsta n-ai cum să fii onest. Ești dintr-o bucată și în același timp membru de partid? De-acord, însă în cazul ăsta nu poți fi decât un nătărău.”

Reacția celui căruia i-o spuneai verde în față avea darul să-i trădeze apartenența la una dintre cele trei categorii. Prima categorie se amuza, cei din a doua se enervau. În fine, membrii de partid *cinstiți* rămăneau nedumeriți ca vițeeii la poarta nouă.

³² În versiunile neotestamentare românești, „sminteală” traduce gr. *skandalon* (σκάνδαλον), iar „a sminti” este echivalentul gr. *skandalizo* (σκανδαλίζω). „Ca și substantivul *skandalon*, și verbul [*skandalizo*] este greu de acoperit semantic prin traducere. [...] El înseamnă și „a scandaliza”, și „a fi pricină de păcat” sau „a duce la păcat”, și „a provoca un rău cuiva” (Bădiliță 2015: 334).

Am mai așternut cândva pe hârtie butada de mai sus [1]. Atunci de ce mai pomenesc de ea acum? Fiindcă mi se pare limpede că ea nu și-a pierdut nici o iotă din tâlc. Devine din ce în ce mai clar că, presupunând că și l-ar fi pierdut vreodată, în prezent și l-a redobândit. Butada căzuse în desuetudine doar în răstimpul dintre momentul căderii comunismului și 11 septembrie 2001, perioadă în care ideologiile însele au putut părea definitiv depășite. Din păcate, acestei dulci iluzii nu i-a fost dat să dureze.

[...] **Americanizarea Teormanului și teormanizarea Americii**

Cultul *Diversității* și obsesia antirasismului sunt propovăduite astăzi de adepții „corectitudinii” politice în numele metisajului generalizat – adică al *Uniformizării* generale gândite în termeni rasiali. S-o recunoaștem: două contradicții dintr-o singură aruncătură de mătură!

Pot lesne înșira multe alte incoerențe atât ale așa-numitei doctrine a „corectitudinii politice” cât și ale aplicării ei în practică:

- Cultul intoleranței în numele toleranței...
- Negarea și, uneori, înfierarea creștinismului în numele libertății religioase...
- Sabotarea libertății religioase în numele laicității cu dublu standard...
- Sabotarea principiului laicității în numele libertății religioase (tot cu dublu standard)...
- Încurajarea (de cele mai multe ori indirectă, dar nu totdeauna) a antisemitismului islamic în numele antirasismului...
- Apartheidul dintre femei și bărbați instituit în numele desființării apartheidului... (În numeroase spații publice din Occident a devenit demult o realitate.)
- „Discriminarea pozitivă” practică în numele luptei împotriva discriminărilor... – Cenzura și autocenzura propovăduite în numele libertății de exprimare și al drepturilor individului...
- Violarea constituției SUA în numele constituției SUA... (Așa și trebuie: într-o Curte Constituțională merită să șadă doar juriști competenți – în stare să arate cât e Constituția de neconstituțională.)
- Reducerea interlocutorului la tăcere și la *hitlerum* în numele dialogului și al dezbaterii libere a ideilor.
- Ura în numele iubirii universale... Ura *profesională* împotriva urii, *fobia* „fobiilor” de tot soiul, practică de funcționarii ONG-urilor *anti-hatred* – împotriva, bineînțeles, a tuturor celor care, prin simpla lor existență, le justifică salariile și le încurajează zelul...
- Insulta la adresa inteligenței tuturor, practică în numele menajării *unora*. (Exemple ar fi cu duimul; de dragul conciziei, le las pe seama cititorului.)

Ar mai fi multe de enumerat: în primul rând că, de pildă, cultura franceză (așa cum bine o spune noul președinte al Franței) nici nu există. În al doilea rând că această cultură s-a făcut vinovată de crime împotriva umanității. Și în al treilea rând că această cultură e menită să dispară. (Vorba binecunoscută: în primul rând n-am împrumutat de la dumneata nicio cratiță, în al doilea rând că era găurită și, în al treilea rând, ți-am dat-o demult înapoi.) (Cu italice și aldine în original) (Contributors.ro., 24.05.2017) <https://www.contributors.ro/lectia-corectitudinii-politice/>

În descrierea făcută de Perelman și Olbrechts-Tyteca ([1958]/2008: 259–350), care se raportează la logica lui Aristotel, argumentația cvasilogică este modelul cel mai apropiat de demonstrația științifică sau de dialectica pură. Sub această denotație se înscriu raționamentele formale, logice sau matematice, care formează nucleul

argumentației valide, opuse celei falacioase. Printre argumentele cvasilogice, se află cele bazate pe contradicție – contradicția logică sau incompatibilitatea. Adesea, inclusă în stilurile mai colocviale sau mai retorice (discursul publicistic sau cel politic), contradicția este evidențiată prin recursul la ironie, care devine astfel o tehnică argumentativă. Este cazul articolului lui Andrei Vieru, din care am citat un fragment. Articolul debutează într-o notă colocvial-ironică, pentru ca, ajungând la esența problemei supuse analizei, să o argumenteze în termenii cei mai riguroși, prin identificarea unei serii de contradicții logice. O asemenea critică exactă, precisă ca o demonstrație, este puțin frecventă în discursul publicistic, dată fiind diversitatea publicului vizat, unde se pot presupune largi incongruențe privind nivelul sau tipul de instrucție. Așa cum am precizat într-o altă prezentare, „argumentele cvasilogice sunt puțin susceptibile să antreneze emoții și adeziuni de tip afectiv; ele se adresează intelectului și judecății riguroase. Sunt întâlnite cu precădere în discursul științific, și mai puțin în acele tipuri de discurs public care vizează adeziunea afectivă, cum ar fi discursul politic sau cel mediatic” (Hoinărescu 2018: 248). Nu este vorba aici numai de gradul de cultură. Din observațiile noastre empirice, indivizii cu o formație pur umanistă sunt, în mod surprinzător, mai puțin apti să înțeleagă o dialectică pură, apropiată de logica matematică, față de indivizii care operează cu simboluri numerice (matematicieni, fizicieni sau informaticieni). Desigur, intervine aici și lipsa culturii argumentative, a dezbaterii de idei, din modelul educativ românesc, dar și conformismul intelectual, comoditatea de a accepta necritic o direcție cultural-ideologică dominantă.

3.7. Elitismul pe care terminologia filosofică îl implică poate fi utilizat retoric, ca mod de persuasiune indirectă sau de intimidare intelectuală. Autorii afiliați presei culturale sunt, de obicei, formatori de opinie. Articolele lor sunt menite să impună o anumită idee, o conduită în spațiul public sau să respingă altele, considerate nocive. Spațiul democratic nu este lipsit de o persuasiune dirijată (altfel spus, de propagandă, definită în sensul neutru³³) pentru a induce și a impune anumite tendințe publice, anumite reprezentări corecte politic. Presa răspunde astfel unor comandamente sociale.

(11) Ioan F. Pop, *Recluziune și anamneză*

1. Prostia ticăloșită și decerebrată se folosește de orice dezastre, chiar și de pandemie, pentru a părea atractivă și frecventabilă, pentru a se insinua în creierele ignare, avide de un senzaționalism găunos. Aceasta reduce cu brutalitate totul la ceea ce știe crezând, pe baza solemnei sale ignoranțe și frivolități, că știe totul. Ea se agață de orice anormalitate ca de un colac de salvare, aduhmecă orice anomalie sau grozăvie pentru a ieși, pe baza lor, în prim-planul scabrosului. Pentru a colporta informații apocaliptice nu e nevoie de cultură sau de talent,

³³ Termenul “propagandă” este înțeles ca o formă de persuasiune organizată și controlată, al cărei scop este să modifice opiniile publicului și, în ultimă instanță, să-l convingă să acționeze într-un anumit fel. Totuși, propaganda este legată de manipulare, implicând uneori tehnici sofisticate și non-etice (vezi Walton 1997; Jowett and O’Donnell 2006, 1–16).

ci doar de propensiunea patologică a unui catastrofism spectacular, de o colapsologie delirantă și de o insașiabilitate scatofagă. O cohortă de practicanți ai unei imagologii a deșertăciunii își expun fără nicio jenă precaritatea minții, oferind zilnic un spectacol macabru și grotesc. Tot soiul de ciocli vocali ieșiți din cețurile ratării, din tenebrele manipulărilor, dau lecții *ex cathedra* unei societăți abulice, anesteziată de acest interminabil spectacol de balamuc. Epicentrul acestei fanfaronade și anomii informaționale este deținut de te(mbe)leviziunile vulgare și abrutizante, populate cu ipochimeni dezinhibați, gregari și aroganți, extrași din bolgiile umanului. Prostia e mereu trează, la datorie, cu toate urmările ei funeste. Ea nu poate fi doborâtă de nimic, de nici un antidot. Toți flecarii știu ce trebuie făcut, ce trebuie evitat, ce va fi după trecerea acestui flagel, anunțând apodictic că *nimic nu va mai fi la fel*. Nu mai dai peste un neștiutor agreabil, curios și receptiv, ci doar peste niște clevetitori ai infernului. Suntem doctori în catastrofe, specialiști în apocalipsă, meșteri în a propaga prăpăstiosul. Rațiunea a devenit un balast inutil, așa că putem să ne adâncim în somnul ei. Prostia patibulară, incultura crasă, imoralitatea deșănțată se aliază pentru a-și exhiba neantul mentalitar, dejecțiile sufletești. Prostia atotcunoscătoare – cel mai pervers mod de a susține cea ce nu înțelegi, de a face ceea ce nu știi.

2. În momentul în care era gata-gata să ajungem supraoameni (în multe cazuri pe bază de supraprostie și infatuare) – nemaivorbind de cei care se cred pur și simplu zei –, transferându-ne intențiile belicoase chiar și în cosmos, iată că un coronavirus ne aruncă într-un război intempestiv și perfid, ne pune o piedică existențială aproape fatală, arătându-ne cât de slabi și de neputincioși suntem în fața pericolelor incontrollable ale vieții terestre. O omenire care se pregătește să zboare pe Marte, care sparge toate barierele cunoașterii micro- și macrocosmice se vede îngenunchiată de un virus invadent care îmbracă forma înfricoșătoare a unei pandemii, aruncându-ne brusc în cavernele nesiguranței și ale spaimei atavice. [...] (Cu italice în original)

(Contributors.ro, 30.12.2020)

<https://www.contributors.ro/recluziune-si-anamneza/>

Fragmentul de mai sus este o parte a unui articol care, în ansamblu, se prezintă ca o reflecție asupra existenței umane, mereu amenințate de moarte, a reacțiilor diverșilor indivizi în fața pericolului și, nu în ultimă instanță, o reflecție asupra prostiei, dintr-o perspectivă sociologică și filosofică. Articolul schimbă mai multe registre retorice, dar debutează ca o diatribă (paragraful 1 reprodus), unde livrescul maschează agresivitatea limbajului. Ținta acesteia sunt acele grupuri de indivizi, neinstruiți sau mai puțin instruiți, care, pe fondul pandemiei, creează panică, propagând diverse scenarii nefaste. Fără îndoială, autorul dorește să denunțe aceste tendințe, servind indirect unor cauze sociale și unei direcții mediatice de formare a opiniei publice. Lexicul filozofic (*anomie, apodictic*) se inserează într-un vocabular livresc, aproape inaccesibil unui vorbitor obișnuit, care atenuază efectul unei dezlănțuirii retorice de invective: *prostia ticăloșită și decerebrată, ignar, imoralitate deșănțată, prostie patibulară, neant mentalitar, dejecții sufletești*. Spectrul conceptual/imaginarul eminent negativ intersectează trei domenii: escatologicul (*apocaliptic, apocalipsă, catastrofă, catastrofism, colapsologie*), funebrul (prostia văzută ca moarte a spiritului și a umanității: *infern, bolgie, ciocli, tenebre, funest, macabru*) și scatologicul (prostia văzută ca murdărie –

scabros, scatofag, dejecții). Retorica este neconvingătoare totuși, printr-un abuz de limbaj și imagini violente, tot atât de iraționale ca stupiditatea pe care o denunță. Textul suscită emoții negative: ostilitate, dispreț, chiar ură (*patibular* = care merită să fie spânzurat [*DEX*]). Terminologia filosofică, livrescă, cvasi-ezoterică, creează prin ea însăși o segregatie între două presupuse caste: elite și ignoranți, obligând inconștient receptorul să adopte opinia susținută de autor. Este o poziție mai degrabă de intimidare, decât una de seducție logică.

4. CONCLUZII

Articolul de față a propus o analiză contextuală a terminologiei filosofice, într-o abordare interdisciplinară, lexicologică, pragmatică și argumentativă. Ne-am situat astfel în cadrul integrator al analizei discursului, disciplină care reunește și valorifică diverse orientări teoretice, pentru a pune în evidență limbajul ca uz, ca mijloc de comunicare și interacțiune socială.

Observarea utilizării terminologiei filosofice în discursul publicistic a relevat câteva aspecte funcționale interesante.

Terminologia filosofică este indisolubil legată de contextul ei de enunțare. Pe de o parte, termenii filosofici consacrați induc o dimensiune speculativă textului, pe de altă parte, operațiile de redefinire speculativă a unor termeni comuni actualizează unele strategii caracteristice discursului filosofic. Terminologia filosofică nu poate fi analizată în absența recunoașterii unor strategii discursive specifice.

Discursul filosofic, prin versatilitatea sa formală și respingerea funciară a dogmatismului ideatic, prin componenta sa argumentativ-analitică și explicativă, poate fi integrat cu ușurință în discursul presei culturale. Pentru a fi însă adecvat funcțional, se creează un gen mixt, unde se intersectează colocvialitatea, intersubiectivitatea, interactivitatea discursului publicistic cu elitismul conceptual, formalismul terminologic și rigoarea discursului filosofic. Așa cum am încercat să demonstrăm, fuzionarea lor într-un registru coerent nu este întotdeauna facilă. Este nevoie ca autorul să stăpânească bine ambele registre, altminteri discursul devine artificial și prețios în context. Publicistica este strâns legată de considerente financiare: vizibilitatea, succesul de imagine și implicit comercial al autorului sunt foarte importante. Prin urmare, tendința prea accentuat speculativă, prețiozitatea termenilor, incapacitatea de a crea o legătură cu cititorul sunt tot atâtea mărci de inadecvare comunicativă, de inadaptare a autorului la un anumit context comunicativ.

Termenii filosofici desemnează concepte fundamentale, indispensabile oricărui demers explicativ sau interpretativ. În consecință, ei devin o marcă, un simptom al unei predispoziții intelectuale și reflexive, creând substanță și prestigiu prin însăși cunoașterea și utilizarea lor fluentă. Naturalitatea cu care acest aparat terminologic este apropiat de cineva îl recomandă ca membru al unei comunități de elită.

Tentația de formalizare este inerentă reflecției moderne, care are nevoie de o legitimizare instituțională, de un cod discursiv validat de membrii comunității intelectuale. Prin urmare, acest aparat conceptual elitist conturează un ethos intelectual autorului. Ethosul sau imaginea discursivă creată astfel are evident valențe argumentative și persuasive, conferind autoritate vocii auctoriale, ale cărei efecte retorice se pot întinde pe o scală de influență de la seducția logică la intimidare.

Încă de la originea presei, articolele de analiză politică, adesea având o componentă satirică și pamfletară, au fost difuzate în spațiul public de scriitori ca Jonathan Swift sau Daniel Defoe, la noi – de Eminescu și Caragiale. O publicistică practică de scriitori având o cultură filosofică, date fiind valențele interdisciplinare ale acesteia, reprezintă, din punctul nostru de vedere, cea mai înaltă expresie (retorico-stilistică, nu neapărat etică sau obiectivă) a jurnalismului militant. Recursul la termenii livrești, nobili, aplicați pe o materie adesea trivială, care face obiectul presei de informare și analiză, poate genera efecte discursive interesante și variate, de la efectul de obiectivare, propriu discursului filosofic, la modalități subiective și estetice (literare) de a transmite o percepție negativă, precum ironia și ridiculizarea.

SURSE

Contributors.ro. <https://www.contributors.ro/>
Revista 22 <https://revista22.ro/>
Dilema veche <https://dilemaveche.ro/>

BIBLIOGRAFIE

- Adorno, Theodor W., 1976, *Terminologia filosofică* [Titulo original: *Philosophische Terminologie. Zur Einleitung*], Tomo I, Versiön española de Ricardo Sánchez Ortiz de Urbina, revisada por Jesús Aguirre, Edición de Rudolf zur Lippe, Madrid, Taurus Ediciones, S. A.
- Aristotel, [1988], *Etica nicomahică*, Traducere, studiu introductiv, comentarii și index de Stella Petecel, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Aristotel, [2007], *Metafizica*, Traducere, comentariu și note de Andrei Cornea, Ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Humanitas.
- Bădiliță, Cristian, 2015, „Comentariu la Evanghelia după Matei”, în *Noul Testament. Evanghelia după Matei*. Ediție bilingvă. Introduceri, traducere, comentariu și note patristice de Cristian Bădiliță, București, Editura Vreamea.
- Becker, Michael A., „On Immanent Critique in Hegel's Phenomenology”, *Hegel Bulletin* 41, 2, p. 224–246. <https://philpapers.org/rec/BECOIC>
- Bidu-Vrănceanu, Angela (coord.), 2010, *Terminologii I*, București, Editura Universității din București.
- Bidu-Vrănceanu, Angela (coord.), 2012, *Terminologii II*, București, Editura Universității din București.
- Breton, Philippe, 2003, *L'argumentation dans la communication*, Paris, La Découverte.
- Briu, Jean-Jacques (ed.), 2011, *Terminologie I: Analyser les termes et les concepts*, Peter Lang, Bern.
- Briu, Jean-Jacques (ed.), 2012, *Terminologie II: Comparaisons, transferts, (in)traductions*, Peter Lang, Bern.
- Brownlie, Siobhan, 2002, „La traduction de la terminologie philosophique”, *Meta: journal des traducteurs / Meta: Translators' Journal*, 47, 3, p. 296–310. <https://id.erudit.org/iderudit/008017ar>

- Cabré, Maria Teresa, 1998, *La terminologie. Théorie, méthode et applications*, Paris, Presses Universitaires d'Ottawa et Armand Colin.
- Descartes, [1989], „Les principes de la philosophie”, «Lettre préface», în *Œuvres de Descartes*, IX-2, Paris, CNRS-Vrin.
- * * * *Dicționarul explicativ al limbii române [DEX]*. 2016. București, Editura Univers Enciclopedic.
- Diogenes Laertios, [1997], *Despre viețile și doctrinele filozofilor*, Traducere de C. I. Balmuș, Iași, Polirom.
- * * * *Encyclopaedia Britannica* s.v. philosophy <https://www.britannica.com/topic/philosophy>
- Ene, Claudia, 2004, *Forme ale intersubiectivității în limbajul filozofic românesc*, București, Editura Universității din București.
- * * * *Glossary of philosophical terms*, Oxford University. https://global.oup.com/us/companion.websites/9780199812998/studentresources/pdf/perry_glossary.pdf
- Granger, Gilles-Gaston, 1988, *Pour la connaissance philosophique*, Paris, Editions Odile Jacob.
- Guénon, René, 1939, *La métaphysique orientale*, Paris, Les Éditions Traditionnelles. <http://classiques.uqac.ca/>
- Hamon, Philippe, 1996, *L'ironie littéraire. Essai sur les formes de l'écriture oblique*, Paris, Hachette Supérieur.
- Hansson, Sven Ove, 2007, „La formalización en la filosofía”, *Astrolabio. Revista internacional de filosofía*, Traducción española de Alonso R. Zela Torres y Omar Hildebrando Vásquez Dávila, 4, p. 42–60.
- Hegel, Georg W.F., 2005. *Prelegeri de istorie a filosofiei*, Vol. I, Traducere de D. D. Roșca, București, Editura Academiei.
- Hoinărescu, Liliana, 2018, „Argumentele cvasilogice”, în Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela-Viorica Constantinescu (ed.), *Discursul parlamentar românesc (1866-1938). O perspectivă pragma-retorică*, București, Editura Universității din București, p. 247–269.
- Jeanneney, Jean-Nöel, 1997, *O istorie a mijloacelor de comunicare. De la origini până astăzi*, Traducere de Mihaela Calcan, Iași, Institutul European.
- Jowett, Garth S., Victoria O'Donnell, 2006, *Propaganda and Persuasion*, London, Sage Publications Ltd.
- Kant, Immanuel, 1987, *Prolegomene la orice metafizică viitoare care se va putea înfățișa drept știință*, Traducere de Mircea Flonta și Thomas Kleininger, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Kerbrat-Orecchioni, Catherine, 2005, *Le discours en interaction*, Paris, Armand Colin.
- Lamont, Michel, 1987, „How to become a dominant French philosopher: The case of Jacques Derrida”, *American Journal of Sociology*, 93, 2, p. 584–622.
- Leech, Geoffrey N., 1983, *Principles of Pragmatics*, Londra – New York, Longman.
- Marconi, Diego, 1997, *La philosophie du langage au XXème siècle*, Traduit de l'italien par Michel Valensi, Éditions de l'Éclat, Paris. <http://www.lyber-eclat.net/lyber/marconi/langage.html>
- Maxwell, Nicholas, 2017, *Karl Popper, Science and Enlightenment*, London, UCL Press. <https://discovery.ucl.ac.uk/>
- Munteanu, Eugen, 2003, „Aspecte ale creativității lexicale în terminologia filosofică actuală”, în Ofelia Ichim, Florin-Teodor Olariu (ed.), *Limba și literatura română în spațiul etnocultural dacoromânesc și în diaspora*, Editura Trinitas, Iași, p. 182–213.
- Perelman, Chaïm, 1988, *L'Émpire rhétorique*, Paris, Vrin.
- Perelman, Chaïm, Lucie Olbrechts-Tyteca, [1958]/2008, *La nouvelle rhétorique, Traité de l'argumentation*, Bruxelles, Éditions de l'Université de Bruxelles.
- Peters, Francis E., 2007, *Termenii filosofiei grecești*, Traducere de Dragan Stoianovici, ediția a III-a revăzută, București, Humanitas.
- Popper, Carl, 1959, *The Logic of Scientific Discovery*, [Translation from the German of *Logik der Forschung* with additional footnotes and appendices], London: Hutchinson, New York, Basic Books.
- Rey, Alain, 1990, „Lexico-logiques, discours, lexiques et terminologies «philosophiques»”, in *Encyclopédie philosophique universelle*, tome 2, *Les notions*, Paris, PUF.
- Schiappa, Edward, 2003, *Defining Reality: Definitions and the Politics of Meaning*, Carbondale and Edwardsville, Southern Illinois University Press.

- Spano, William, 2011, „La culture comme spécialité journalistique”, *Le temps des médias*, 2, 17, p. 164–182. <https://www.cairn.info/revue-le-temps-des-medias-2011-2-page-164.htm>
- Sperber, Dan, and Deirdre Wilson. 1981. “Irony and the Use – Mention Distinction”, in Peter Cole (ed.), *Radical Pragmatics*, New York, Academic Press, p. 295–318.
- Vaquero, Stéphan, 2009, „L’Unité de la philosophie chez Descartes: metaphysique et topologie morale.” *Revue Philosophique de la France et de l’Étranger*, T. 199, no. 4, *L’homme et la nature*, p. 471-484. <https://www.jstor.org/stable/41100508?seq=1>
- Vianu, Tudor, 1978, *Filosofie și poezie*, în *Opere VII, Studii de estetică*, București, Editura Minerva, 358-416.
- Walton, Douglas, 1997, “What is propaganda, and what exactly is wrong with it?”, *Public Affairs Quarterly*, 11, 4, p. 383–413.

THE DISCOURSE OF CULTURAL JOURNALISM. THE PHILOSOPHICAL TERMINOLOGY

Abstract

The paper aims to bring forward a particular case of the relationship between lexicology and pragmatics, by analyzing the specific contextual values of the philosophical terminology in the discourse of cultural journalism. By cultural journalism – a generic denomination for heterogeneous media genres focused on the cultural phenomena in a broad sense – we designated exclusively the articles, debates, editorials on social, political, and ethical issues written by cultural personalities. Significantly, this kind of journalism limits its audience not by the subjects on the scrutiny, but by its elitist linguistic and conceptual expression. The appeal to philosophical terminology is a symptom of this elitism. Thus, the discourse of cultural journalism displays mixed features, combining the accessibility, colloquiality of journalistic style with the reflexive, speculative orientation of philosophical or essayistic discourse.

The analysis revealed some interesting functional aspects. The stylistic and rhetorical merger between the journalistic and the philosophical discourse is not always easy. The author needs to master both registers quite well otherwise the discourse becomes artificial and precious, *i. e.* contextually inappropriate. The use of philosophical terminology enhances the author’s ethos and gives him a formal mask of objectivity. Accordingly, the force to influence the readers and to impose a certain opinion in the public sphere increases too. The persuasive value of cultural journalistic discourse can range on the rhetorical scale from logical conviction to intimidation. The elitist terminology applied to an often trivial socio-political matter can contextually generate various and subtle discursive forms of criticism, from the reflexive, abstract, and impartial analysis of the philosophical discourse to the allusive, intertextual, and ironical expression of the literary one.